

ТИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

TYPES OF CRIMINAL LAW REGULATION OF PUBLIC RELATIONS

Стаття присвячена дослідженню проблем кримінально-правового регулювання як різновиду публічно-правового регулювання. Складність та неоднорідність кримінально-правових відносин, що складаються на сучасному етапі, зумовлює необхідність використання та адекватного поєднання законодавцем різноманітних імперативно орієнтованих і диспозитивно спрямованих способів їх правового регулювання. Стверджується, що метод правового регулювання впливає на вибір способів встановлення прав та обов'язків суб'єктів права, їх правовий статус, ступінь свободи дій суб'єктів у межах правовідносин, а також на можливість використання тих чи інших засобів захисту суб'єктивних прав учасників правовідносин. Аргументовано, що галузь кримінального права володіє унікальним методом правового регулювання, який поєднує в собі як імперативні, так і диспозитивні елементи, з домінуванням владних способів юридичного впливу. Обґрунтовано необхідність чіткого закріплення в юридичній літературі розмежування понять «метод» і «спосіб» правового регулювання. Основними способами кримінально-правового регулювання суспільних відносин відповідно до вихідних (магістральних) методів правового регулювання є такі прийоми юридичного впливу, як дозвіл, позитивне зобов'язання і заборона. З метою з'ясування правової природи юридичних заборон використано комплексний підхід, оскільки, утримуючись від скоєння визначених вчинків, суб'єкт права внутрішньо переживає усвідомлення зв'язаності волевиявлення. Вибираючи лінію правомірної поведінки, суб'єкт повинен узгодити свої дії з вимогами держави, тобто добровільно виконати обов'язок не вчиняти протиправних дій. Комбінації способів кримінально-правового регулювання характеризують певну спрямованість впливу кримінального права на суспільні відносини, визначають тип кримінально-правового регулювання. Під час позитивного регулювання суспільних відносин законодавець визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями, встановлює вичерпний перелік кримінально-правових заборон і таким чином застосовує загальнодозвільний тип кримінально-правового регулювання. Негативне (ретроспективне) регулювання суспільних відносин передбачає застосування кримінального закону уповноваженими органами державної влади до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України. У такому разі має місце спеціально-дозвільний тип кримінально-правового регулювання.

Ключові слова: метод правового регулювання, спосіб правового регулювання, дозвіл, заборона, позитивне зобов'язання, загальнодозвільний тип правового регулювання, спеціально-дозвільний тип правового регулювання.

The article is devoted to the study of problems of criminal law regulation as a kind of public law regulation. The complexity and heterogeneity of criminal law relations that are developing at the present stage necessitates the use and adequate combination of the legislator of various imperatively oriented and dispositively directed ways of their legal

© ПОПОВИЧ О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінальної юстиції (Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія»)

© ТОМАШ Л.В. – кандидат юридичних наук, в.о. директора (Буковинська державна сільсько-господарська дослідна станція Інституту сільського господарства карпатського регіону Національної академії аграрних наук України)

regulation. It is argued that the method of legal regulation affects the choice of ways to establish the rights and obligations of legal entities, the degree of freedom of action of entities within the legal relationship, their legal status, as well as the possibility of using certain means of protection of subjective rights of participants in legal relations. It is argued that the field of criminal law has a unique method of legal regulation, which combines both imperative and dispositive elements, with the dominance of authoritarian methods of legal influence. It is substantiated that there is a need to clearly enshrine in the legal literature the distinction between the concepts of “method” and “mean” of legal regulation. The main means of criminal law regulation of public relations in accordance with the original (main) methods of legal regulation are such ways of legal influence as permission, positive obligation and prohibition. In order to clarify the legal nature of legal prohibitions, a comprehensive approach was used because, refraining from committing certain acts, the subject of law internally experiences awareness of the connection between the expression of will. Choosing the line of lawful conduct, the subject must coordinate their actions with the requirements of the state, i.e. voluntarily fulfill the obligation not to commit illegal acts. Combinations of means of criminal law regulation characterize a certain direction of the impact of criminal law on public relations, determine the type of criminal law regulation. With positive regulation of public relations, the legislator determines which socially dangerous acts are criminal offenses, establishes an exhaustive list of criminal law prohibitions and, thus, applies the generally permissible type of criminal law regulation. Negative (retrospective) regulation of public relations involves the application of criminal law by authorized public authorities to a person who has committed a socially dangerous act that contains elements of a criminal offense under the Criminal Code of Ukraine. In this case, there is a special permit type of criminal law regulation.

Key words: *method of legal regulation, mean of legal regulation, permission, prohibition, positive obligation, general permitting type of legal regulation, special permitting type of legal regulation.*

Вступ. Кримінально-правове регулювання являє собою особливу категорію теорії кримінального права, що передусім пов'язано з її фундаментальним та методологічним характером. Вивчення проблем кримінально-правового регулювання, по суті, є особливим аспектом дослідження кримінального права загалом, розгляд його у відповідній площині – під кутом зору його функціонування. Подібний підхід дозволяє сформувати у майбутніх юристів розуміння активної регулятивної ролі кримінального права в житті суспільства, розкрити його значення як дієвого засобу вирішення соціальних проблем.

Особливість поняття кримінально-правового регулювання, а також його механізму пов'язана із тим, що воно є системним за своїм змістом, адже охоплює велику кількість різних за своєю природою самостійних юридичних феноменів, інтегрує правові явища в діалектичну єдність, в цілісне утворення.

Кримінально-правові норми, принципи кримінального права, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, заборони, дозволи, позитивні приписи, санкції, юридичні факти та правовідносини, типи і режими кримінально-правового регулювання та багато інших регулятивних елементів кримінального права постають перед дослідником у вигляді єдиної системи послідовно організованих кримінально-правових засобів, за допомогою яких забезпечується цілеспрямований і результативний вплив на суспільні відносини.

Дослідження проблем кримінально-правового регулювання має і безпосередньо практичне значення, адже розуміння особливостей алгоритму дії кримінального права озброює юриста-практика знаннями, які необхідні для правильного використання різноманітного юридичного інструментарію, дає уявлення про можливі напрями і форми удосконалення кримінально-правових механізмів.

Попри традиційність проблем кримінально-правового регулювання і його механізму, вони досі залишаються в числі малодосліджених проблем кримінально-правової доктрини. Над вивченням окремих проблем кримінально-правового регулювання працювали такі вітчизняні вчені, як Ю.В. Баулін, Л.М. Демидова, О.О. Дудоров, Н.О. Гуторова, М.В. Карчевський, В.М. Киричко, Р.І. Максимович, В.А. Мисливий, І.І. Митрофанов, М.І. Панов, Ю.А. Пономаренко, В.О. Туляков, П.В. Хряпінський.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати особливості використання правових способів під час регулювання кримінальних відносин, а також визначити моделі їх структурного поєднання у відповідних типах кримінально-правового регулювання.

Результати дослідження. Сучасна кримінально-правова доктрина відносить кримінальне право до галузей публічного права, а кримінально-правове регулювання – до видів правового регулювання публічних суспільних відносин (публічно-правового регулювання). Останнє застосовується до суспільних відносин за участю держави й місцевого самоврядування: а) які виникають між суб'єктами владних повноважень – органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами під час здійснення ними владних функцій; б) які виникають між суб'єктом владних повноважень та іншими суб'єктами права; в) які виникають між іншими суб'єктами права, коли вони прямо стосуються діяльності держави і місцевого самоврядування [1, с. 10].

На думку Ю.В. Бауліна, кримінально-правове регулювання – це врегульована кримінальним правом діяльність держави щодо застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчиняють злочини [2, с. 24].

Досить влучним є визначення Н.О. Гуторової, відповідно до якого регулювання кримінально-правових відносин – це впорядкування за допомогою норм кримінального права і сукупності правових засобів суспільних відносин між особою, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, і державою щодо застосування кримінальної відповідальності та (або) інших заходів кримінально-правового характеру [3, с. 107].

Різноманітна природа суспільних відносин, які регулюються кримінальним правом, вимагає різних підходів до їх регламентації, використання різних способів юридичного впливу. До останніх належать: позитивне зобов'язання, дозвіл, заборона. Вони виступають основними способами правового регулювання, є вихідним матеріалом для створення відповідних типів регулювання і правових режимів, визначають його результативність [4, с. 137].

Дослідження способів правового регулювання в юридичній літературі зазвичай пов'язується з пошуками критерію наукової побудови системи права, коли поряд із предметом правового регулювання необхідно враховувати роль і значення методу правового регулювання.

Правова категорія «метод правового регулювання» становить певний інтерес для наукового дослідження. Наявні наукові розробки, які присвячені вивченню цієї категорії, на жаль, не утворюють цілісного вчення. Дослідження різних авторів відображають окремі фрагменти цілісної системи ознак методу правового регулювання або акцентують увагу на проблемах галузевих методів.

Під методом взагалі розуміється або окремий прийом, або система прийомів, засобів, способів впливу на те чи інше явище. Відповідно, методом впливу на поведінку людей є система прийомів, засобів, способів, які використовують держава і суспільство, спрямовуючи, упорядковуючи дії, вчинки своїх членів [5, с. 3]. Відповідно до цього метод правового регулювання можна визначити як сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив на учасників відносин. В інтерпретації різних науковців визначення поняття методу може містити інші формулювання, зберігаючи при цьому вихідний зміст.

Так, В.М. Горшенев метод правового регулювання визначив, як своєрідний спосіб впливу на суспільні відносини з метою їх врегулювання, який виражається у встановленні за допомогою норми права визначеного (можливого та належного) стану волі суб'єктів у їх взаємовідносині одне з одним, а також стосовно бажаних результатів їхньої поведінки [6, с. 76].

Відповідно до визначення В.Д. Сорокіна метод правового регулювання – це сукупність юридичних прийомів (засобів, способів) впливу соціальних систем управління, які входять в державний апарат, на соціально-правове середовище загалом та на його складові елементи [7, с. 84]. С.С. Алексєєв методом правового регулювання визначає сукупність юридичних прийомів і засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив у цій сфері суспільних відносин [8, с. 224].

На думку О.І. Процевського, в методі правового регулювання як способі впливу на свідомість і волю людей проявляються дві властивості права: визначення поведінки людей взагалі і визначення їх поведінки стосовно до даного виду суспільних відносин [9, с. 102].

Пронизуючи матерію механізму правового регулювання, метод правового регулювання впливає на вибір способів встановлення прав та обов'язків суб'єктів права, ступінь свободи дій суб'єктів у межах правовідносин, на їх правовий статус, а також на можливість використання тих чи інших засобів захисту суб'єктивних прав учасників правовідносин. Ефект подібного впливу досягається за допомогою двох загальних прийомів правового регулювання – імперативного і диспозитивного. Відповідно до цього виділяють так звані первинні (магістральні) методи право-

вого регулювання суспільних відносин як загальні напрями (моделі) правового регулювання, на основі яких формуються суспільні відносини, обмежені рамками різних галузей права.

Трансформуючись із базових методів правового регулювання в галузеві, кожен із методів набуває специфічного забарвлення, унікального набору прийомів і способів правового регулювання, який властивий тільки цій галузі права. Так, галузь кримінального права володіє унікальним методом правового регулювання, який поєднує в собі як імперативні, так і диспозитивні елементи, з домінуванням владних способів юридичного впливу.

Аналіз поняття «метод правового регулювання» показує, що практично в кожному визначенні, які пропонуються різними науковцями, метод правового регулювання ототожнюється зі способом правового впливу на учасників суспільних відносин. Визначення категорії «метод» через категорію «спосіб» якоюсь мірою є виправданим, оскільки відповідає етимологічному значенню цих слів. Водночас необхідно враховувати, що метод правового регулювання складається з визначених способів правового впливу на суспільні відносини, а тому ототожнювати ці поняття не можна. Поняття «метод правового регулювання» за своїм значенням ширше, ніж поняття «спосіб правового впливу». Навіть більше, останній є складовою частиною методу правового регулювання.

Слід зазначити, що деякі науковці взагалі не розрізняють метод і спосіб правового регулювання, демонструючи їх синонімічність (В.М. Горшеньов). Інші, визначаючи існування галузевих методів правового регулювання, у їх межах виділяють способи правового впливу, при цьому називають їх методами (М.М. Султыгов, О.М. Киселева) [10, с. 197].

На нашу думку, розмежування понять «метод» і «спосіб» правового регулювання необхідно чітко закріпити в науковій літературі. Ця обставина є важливою, оскільки некоректне використання вказаних понять створює труднощі під час теоретичного вивчення галузевих методів правового регулювання, які складаються із поєднання способів правового впливу, що взяті у визначеній пропорції по відношенню одне одного.

Таким чином, якісні характеристики способів правового регулювання, а також співвідношення способів між собою визначають специфіку будь-якого галузевого методу правового регулювання суспільних відносин.

Представники різних наукових напрямів практично єдині в питанні про основні способи правового регулювання суспільних відносин. Як у межах єдиного (загального) методу, так і в межах галузевих методів правового регулювання науковці виділяють три основні способи правового регулювання – дозвіл, позитивне зобов'язання і заборона. Водночас слід зауважити, що ці способи правового регулювання не є вичерпними. В юридичній літературі зустрічаються й інші способи правового регулювання такі, як обмеження, рекомендація, заохочення, закріплення. Крім того, як слушно зауважує І.В. Рукавишникова, цей перелік не є вичерпним і може бути розширений шляхом включення нових, які сформувалися під впливом об'єктивних економічних, політичних, соціальних, правових та інших факторів [10, с. 203].

Необхідно відзначити, що під час регулювання кримінальних відносин спосіб правової заборони належить до основоположних і, відповідно, посідає вагоме місце в структурі галузевого методу. Щодо правової природи юридичних заборон у теорії права відсутня єдність поглядів. Ряд вчених пропонує розглядати заборони як загальний обов'язок утримання від вчинення конкретних дій. Так, С.С. Алексєєв обґрунтовує висновок про те, що юридичні заборони являють собою юридичні обов'язки пасивного змісту, тобто обов'язки утримуватися від вчинення дій відомого роду. Відповідно, для заборон характерно все те, що властиво юридичним обов'язкам взагалі (принципова однозначність, імперативна категоричність, незаперечність, забезпеченість дієвими юридичними механізмами) [8, с. 229].

Згідно з іншим підходом до вирішення питання про правову сутність юридичних заборон останні розглядаються як державно-владні веління, основна мета яких – попередити можливо небажані дії, які можуть завдати шкоди суспільним інтересам [11, с. 47].

На наш погляд, для з'ясування правової природи юридичних заборон необхідно поєднувати два вищезазначені підходи, оскільки, утримуючись від скоєння визначених вчинків, суб'єкт права внутрішньо переживає усвідомлення зв'язаності волевиявлення. Вибираючи лінію правомірної поведінки, суб'єкт повинен узгодити свої дії з вимогами держави, тобто добровільно виконати обов'язок не вчиняти протиправних дій. Так, на думку В.О. Серкова, «заборона, як один із засобів правового впливу на свідомість особистості, розрахована на таке сприйняття, яке вимагає відповідної внутрішньої установи суб'єкта і має об'єктивну основу поза правом... тільки за наявності правової установи можна розраховувати на те, що заборона спрацює ефективно» [12, с. 14–16]. Таким чином, заборона є, з одного боку, засобом правового регулювання, з іншого – фактором правової установи.

Дозвіл як спосіб правового регулювання надає суб'єкту право на вчинення власних активних дій. В цьому разі суб'єкт права чи правовідносин вирішує, використовувати чи ні надану йому правомочність, керуючись при цьому суто суб'єктивними міркуваннями і не відчуючи жодного зобов'язуючого впливу зі сторони права [7, с. 108].

Регулювання публічно-правових відносин, до яких належать кримінальні правовідносини, за допомогою способу юридичного дозволу є нехарактерним для загального імперативно спрямованого методу і тому зустрічається достатньо рідко.

Позитивне зобов'язання інколи називають правовим приписом або правовим зобов'язанням. Цей спосіб правового регулювання означає, що на суб'єкта покладається обов'язок вчинення активних дій. Слід відзначити, що позитивне зобов'язання найчастіше пов'язане з реалізацією владних повноважень державними органами. Представляючи та захищаючи інтереси держави і суспільства, органи публічної влади наділені правом встановлювати обов'язкові до виконання іншими учасниками суспільних відносин приписи, які підкріплені силою юридичного примусу.

На відміну від юридичних дозволів і заборон, позитивне зобов'язання передбачає конкретну модель поведінки, яку повинен реалізувати суб'єкт права. Спосіб позитивних зобов'язань більшою мірою характерний для публічно-правових галузей, а отже, і для кримінального права.

Вирішення питання про те, який із способів правового регулювання є домінуючим у кримінальному праві, має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки впливає на загальну спрямованість кримінально-правового регулювання та в кінцевому підсумку зумовлює застосування відповідного типу (порядку) кримінально-правового регулювання. Водночас слід зазначити, що в кримінально-правовій доктрині проблема типу правового регулювання не отримала належного рівня наукового аналізу.

Ю.В. Баулін стверджує, що основним юридичним способом кримінально-правового регулювання є позитивне зобов'язання, тобто визначення: 1) для певних уповноважених державних органів та їх посадових осіб – повноважень стосовно осіб, які вчиняють злочини, щодо їхньої кримінальної відповідальності; 2) для осіб, які вчинили злочини, – обов'язку підкоритися законним рішенням відповідних органів державної влади (перш за все судів) та їх посадових осіб щодо застосування до них кримінальної відповідальності за вчинений злочин. До додаткових юридичних способів кримінально-правового регулювання вчений відносить заохочення, тобто своєрідний стимул для осіб, які вчинили злочини, бути звільненими від кримінальної відповідальності або її пом'якшення за умови позитивної посткримінальної поведінки [2, с. 25].

Р.Л. Максимович, аналізуючи різні види кримінально-правових норм (забороняючі, роз'яснюючі, стимулюючі та виняткові), вважає, що визначальне значення та основний масив для кримінально-правового регулювання суспільних відносин становлять саме забороняючі норми [13, с. 193].

Аналогічної позиції дотримується і В.М. Киричко, який основним способом правового регулювання суспільних відносин, поряд з дозволами і зобов'язаннями, визначає кримінально-правові заборони. Вчений слушно зауважує, що на відміну від дозволів, якими закріплюється за певними суб'єктами певний можливий варіант правомірної поведінки відповідно до їх волевиявлення, заборони, як і зобов'язання, вказують на варіант належної поведінки відповідних суб'єктів. Причому нове правило, що з'являється з появою заборони, можна сформулювати так: суб'єкти, яких стосується заборона, повинні дотримуватися змісту цієї заборони. Це означає: 1) якщо норми забороняють вчинення вказаних у них дій, то дотримання заборони полягає в невчиненні таких дій; 2) якщо норми забороняють бездіяльність осіб, то дотримання заборони полягає у вчиненні відповідних дій [14, с. 194].

На наш погляд, більш обґрунтованою є позиція тих вчених, які основним (домінуючим) способом кримінально-правового регулювання суспільних відносин визначають заборону.

У загальній теорії права тип (порядок) правового регулювання визначається як: специфічний порядок юридичного впливу, який характеризується особливим поєднанням всіх засобів і методів, що використовуються в правовому регулюванні [15, с. 15]; характеристика загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини залежно від того, який із способів правового регулювання лежить у його основі – дозволяння чи заборона [4, с. 140]; вихідні засади правового регулювання, згідно з якими здійснюється цілеспрямований юридичний вплив на суспільні відносини, – загальні юридичні дозволи і загальні юридичні заборони [8, с. 241]; характеристика найбільш сутнісних різновидів поєднання способів регулювання, які віділюються в глибоких елементах структури права, в дозволах і заборонах [16, с. 299].

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що комбінації способів кримінально-правового регулювання характеризують певну спрямованість впливу кримінального права на суспільні відносини, визначають тип кримінально-правового регулювання.

Основним формальним критерієм класифікації типів правового регулювання є вихідний характер одного із основних способів регулювання у побудові юридичної регламентації суспільних відносин, тобто який із основних способів використовується для загальної регламентації, а який – для конкретних обмежень, виключень з неї. За цим критерієм типи правового регулювання поділяються на загальнодозвільний та спеціально-дозвільний [4, с. 140].

Загальнодозвільний тип правового регулювання базується на юридичній формулі: дозволено все, крім прямо забороненого законом. Якщо правове регулювання суспільних відносин здійснюється за таким типом, тоді це означає, що в законодавстві встановлюється виключний перелік чітко сформульованих заборон. Об'єм загальних юридичних дозволів при цьому не обмежений, і вони чітко не визначені. Відповідно, суб'єктам права надається можливість робити все, що прямо не заборонено законом. Такий тип правового регулювання сприяє прояву самостійності громадян, їх правомірній активності та є найбільш характерним для приватного права.

Спеціальнодозвільний базується на юридичній формулі: заборонено все, крім прямо дозволеного законом. У межах цього типу суб'єкт правовідносин може вчиняти виключно ті дії, які прямо дозволені законом. Інша поведінка розглядається як протиправна при тому, що об'єм загальних юридичних заборон чітко не визначений. Цей порядок правового регулювання застосовується у разі необхідності обмежити можливість зловживання наданими правами, гарантувати сувору упорядкованість суспільних відносин і високий ступінь законності поведінки та найбільш характерний для публічного права.

Для правильного з'ясування питання про тип кримінально-правового регулювання необхідно розрізнити два аспекти останнього: по-перше, позитивне (перспективне) регулювання суспільних відносин кримінально-правовими нормами; по-друге, негативне (ретроспективне) регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із фактичним вчиненням суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України.

Здійснюючи позитивне регулювання суспільних відносин, законодавець визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями, встановлює вичерпний перелік кримінально-правових заборон і таким чином застосовує загальнодозвільний тип кримінально-правового регулювання. Суб'єкт правовідносин отримує в такому разі можливість робити все, окрім того, що прямо заборонено кримінальним законом.

Негативне (ретроспективне) регулювання суспільних відносин передбачає застосування кримінального закону уповноваженими органами державної влади до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України. У такому разі має місце спеціально-дозвільний тип кримінально-правового регулювання, який є оптимальним способом упорядкування діяльності державних органів, посадових осіб, забезпечує реалізацію державно-владних повноважень на підставі, в межах та у спосіб, що передбачений законом.

Висновки. Викладене дає підстави для висновку, що різноманітна природа суспільних відносин, які регулюються кримінальним правом, вимагає різних підходів до їх регламентації, використання різних комбінацій способів кримінально-правового регулювання, а отже, оптимального поєднання загальнодозвільного та спеціально-дозвільного типів кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Погребняк С.П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3–17.
2. Баулін Ю.В. Кримінально-правове регулювання : основні проблеми. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 23–28.
3. Гуторова Н.О. Регулювання кримінально-правових відносин : поняття, мета, способи та їх ефективність. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 106–11.
4. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
5. Пешков А.Б. Проблемы административно-правового метода регулирования советских общественных отношений : учебное пособие. Иркутск, 1974. 180 с.

6. Горшенёв В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. Москва : Юридическая литература, 1972. 258 с.
7. Сорокин В.Д. Метод правового регулирования. Теоретические проблемы. Москва : Юридическая литература, 1976. 143 с.
8. Алексеев С.С. Теория права. Москва : Издательство БЕК, 1995. 320 с.
9. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. Москва : Юридическая литература, 1972. 288 с.
10. Рукавишников И.В. Метод финансового права. монография / Отв. ред. Н.И. Химичева. Москва : Юристъ, 2006. 285 с.
11. Братко А.Г. Запреты в советском праве / Под ред. Н.И. Матузова. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1979. 92 с.
12. Серков В.А. Воздействие правового запрета на сознание личности. *Вопросы государства, права и социального управления* : межвуз. сб. науч. тр. 1983. С. 14–16.
13. Максимович Р.Л. Кримінально-правова норма як засіб кримінально-правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Харків, 18–19 жовтня 2018 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 191–193.
14. Киричко В.М. Про особливості кримінально-правових заборон та їх значення для регулювання суспільних відносин і застосування Кримінального кодексу України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 193–198.
15. Шундигов К.В. Механизм правового регулирования : учебное пособие / под. ред. А.В. Малько. Саратов : СГАП, 2001. 104 с.
16. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.